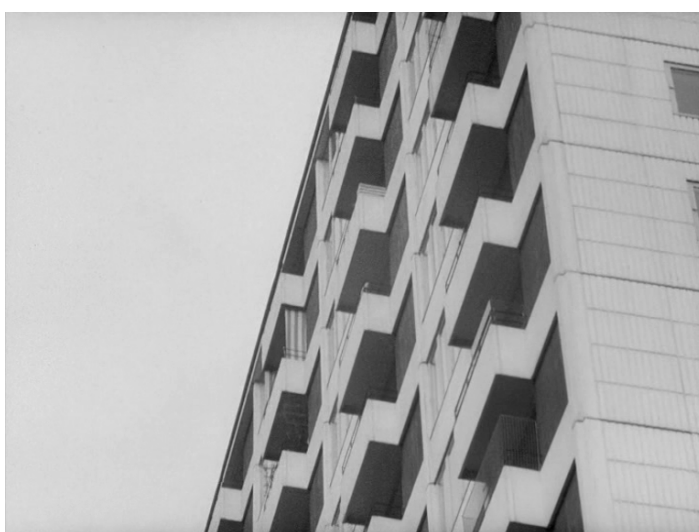

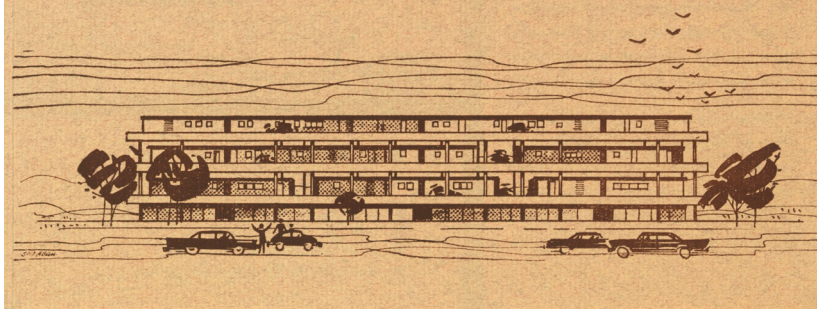
Behind the Same Façades

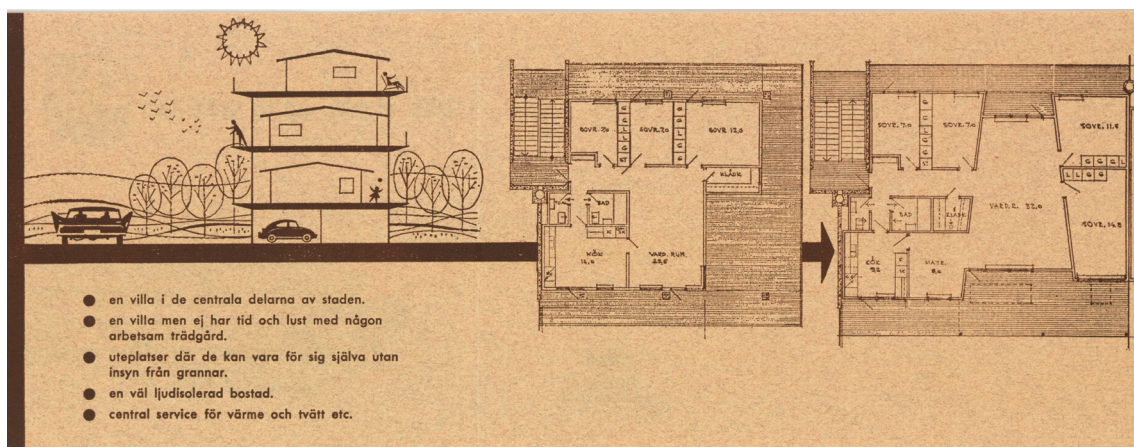
Innehåll	Contents
7 Peter Weiss: Das Kopenhagener Journal (utdrag)	7 Peter Weiss: Das Kopenhagener Journal (excerpt)
12 Gunnar Asplund, Wolter Gahn, Sven Markelius, Gregor Paulsson, Eskil Sundahl, Uno Åhrén: Vardagsrummet, Acceptera	13 Gunnar Asplund, Wolter Gahn, Sven Markelius, Gregor Paulsson, Eskil Sundahl, Uno Åhrén: The Living Room, Acceptera
18 Johan Johansson: Regeln och undantaget. Om svenskt bostadsbyggande under funktionalismen och däckhuset vid Smörgatan i Göteborg	18 Johan Johansson: Regeln och undantaget. Om svenskt bostadsbyggande under funktionalismen och däckhuset vid Smörgatan i Göteborg

ett nytt sätt att bo

...

Peter Weiss: "Das Kopenhagener Journal". Göttingen: Wallstein, 2006, p. 88-96, excerpt (1961).

October 16th.

Attempt to capture those suburban people and their premises. The room as expression of its inhabitants. People pressed into fixed structures. They have learned to adjust, to comply. All these rooms in which you cannot find a single object that bespeaks beauty or an individual character. This multitude of pot plants, tendrils on the wall, family portraits, awful pictures, carpets, wallpaper, vases, figurines, lamps and pieces of furniture, that are supposed to create an atmosphere of comfort and cosiness, but that actually exemplify abysmal anxiety and imprisonment. They all stress how comfortable they feel in here, and they know nothing else than this clean, tidy narrowness; they are so petrified in their impersonality, their mental expiration, their bourgeois ideal that all make it impossible to imagine that there is any other way of living. The people just sit in their homes; they were prepared for this since their childhood, and they do not desire anything else. They have never tolerated anything else than this. This is a place of conceit, of the lack of fantasy; this total underdevelopment of taste and fantasy. One can feel the glimpse of an impulse to riot among the children now and then. The little son of this one religious woman, for instance, who kept on combing his hair and adjusting his tie, lifted his sister's skirt and grabbed her between the legs each time his mother would not look – grotesquely – at the same time when his mother talked about her visits to old pensioners, for which the children would join her carrying coffee pots. And the four-handed piano-play of herself and her daughter. This constraint, this artificiality, this little fat girl, who was constantly picked and pinched by her brother, with her braided hair, her troubled, already elderly face, with stiff fingers next to her mother's hands, who would count in the bar. Meanwhile, the father sits at the table with a huge carpet and a metal instrument – which reminds one of a cream whisk – and a tenter and a sketched out pattern, embroidering. These people, these so called normal people, whose mass constitute our society, are deeply damaged, buckled and broken. The way they sit in front of their television, with their cushions, their kitsch-pictures, their bric-a-brac; they seem like insane people to me.

There is this pensioner, 68 years old, still an active swimmer, who jumps off the 5-meter diving board; she has a trapeze mounted at her door on which she exercises. Her apartment is like a greenhouse full of plants, porcelain figures and prizes she has won. She is the robust, the youthful, full of efficiency and health, smoking cigarettes. And the working couple. The woman threatens her 3 year old daughter, because she does not want to be quiet: I will burn you with my cigarette. The child, who seems to know about this kind of punishment, moans: no, no, do not burn me. Three children are in this family and a fourth is coming. And one can feel that there is no warmth at all for these children. The small children's room is frightening; only three small bedsteads, the tapestry on the wall is torn apart to the plaster, not a single toy. Only the home of the old, pensioned sailor in the row house complex is pleasant, because of his simplicity. Like from Gorki's world. A worn out plush chair, a bent table, a radio, a colour print of the passed away King Christian on the wall. In his pantry, there is a sink with a dirty plate, next to it a glass, a fork, an empty tin, whose label pictures some kind a dish with peas. In the washing room, in a modern architectural style, on a small table, there is an old pivoted mirror, a comb, a shaving brush. Sparseness, poverty and forlornness; therein the lonely man is sitting and waiting for his end, but there is no hypocrisy, no effort to show off a cleaned facade. We only met one family who made us feel at home today. He is a teacher, she is a social worker. Books. Andersen, Nexö, Zola, Dostoyevsky, Norman Mailer, Sandemose, psychology, pedagogy, politics. Chaos. A few good modern graphics. The man sits at the table with plants pressed between newspaper pages, making a herbarium. Three little daughters; all three free, open, each one a real personality. The smallest – blonde – is full of intimacy, instantly arousing tenderness; children and parents form a natural community; best human beings; they reconcile with all the monotony, with the encapsulatedness of the rest of this small world. The little girl arouses the strong desire for children of my own again. This peculiar feeling that such a child waits inside of me – as a seed – to be born. Gunilla wrote today that we can no longer expect pregnancy this time.

On the piano, mother and daughter sit and play a four-handed melody, suggestively singing the matching text. It is an Evening Song. The players have turned their eyes towards the sheets of music. Here and there the mother adds numbers to the singing, to fix the bar. Before they sat down at the piano, the daughter was carefully combed and brushed a couple of times. The daughter has a blunt, round face. Her lips are half open. Her tongue moves between her lips. The daughter seems to be about nine years old, but could also be – inhibited in her development – older. The mother said that she herself is forty, but she seems like a sixty-year-old woman. The fingers of the players push the tangents of the piano mechanically, the voices follow frightened, without adjusting to the rhythm, to the melody. On the piano lid there is a lamp with a silken shade. Right to the lamp there is a photo depicting an elderly man, a figure of a ballet dancer made from black wood and dressed with a doll's dress made from tulle, a figure of a naked female child made from green artificial stone, a white porcelain bowl in the shape of a lime tree leaf, a miniature candle holder made from messing with a tiny candle; left from the lamp there is a photo depicting an elderly woman, the porcelain figure of a white terrier with black spots, a thin glass vase with a garland pattern and another candle holder with the same candles as on the right side. On the wall above the piano there is a picture of a Christ-figure with his arms raised sideways, the inner parts of his hands turned forwards. Christ has long hair and a full beard. Behind his head there is a light circular glow. After playing the piano, the woman goes to the kitchen, which is close to the living room, to get ready for her visit to the pensioners. She fills coffee into a thermos and puts the thermos into her bag beside a bag of self-made cookies and a bunch of newspapers. While she talks about the joy that her visits bring to the old pensioners with a stiff smile, her son, who is roundabout six years, crawls closer to the chair on which his sister sits and lifts her skirt and puts his hands between her legs, giggling. The son has been combed and brushed carefully, a bow tie has been tied to the collar of his shirt. His sister hisses at him while his mother tells us that she will read for the pensioners from the newspaper and from the Bible. Each time she turns towards her son, he lets go of his sister and sits still, half embarrassed, half mischievous. As soon as the mother is not paying attention anymore, he continues to pick and pitch his sister. The father sits at the table with his extensive handcraft work. He fills most of his time with this work. He has to knot colourful threads to the fixed pattern on a carpet. This all happens with the help of an apparatus; at its lower end, a needle moves back and forth in the fabric, traversed by the particular thread; a crank on the side of the apparatus drives its movement. The fabric is stretched into a frame. The man is engrossed in his work. Above him there is an oil painting in a golden frame, which depicts a waterfall, the inside of a wood and a few roes.

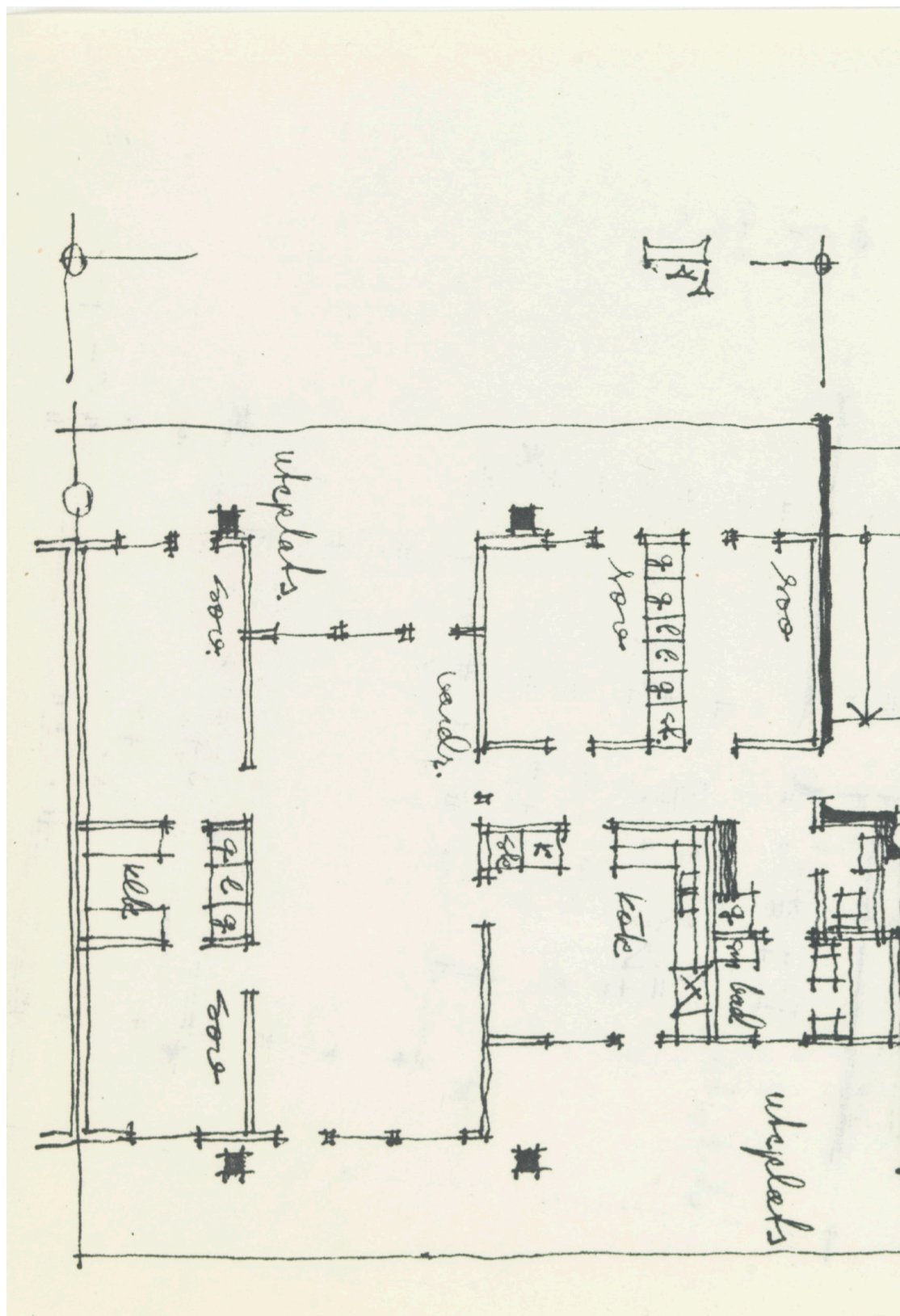
Ms. W sits in her armchair in the corner of the living room. She has been suffering from gout over the last twenty years and can only move laboriously with the help of her walking stick from chair to chair and along the wall to the rest of her invalid apartment. She sits between the radio and the telephone. The radio is turned on most of the day. Ms. W is sixty-five years old. Next to her, in the corner of the couch, there is a doll, the size of a small child, with detailed features and wide open eyes that seem to actually be alive. The hands of the doll are worn and the fingers are damaged. The doll's clothes are from the turn of the century. This doll was given to Ms. W sixty years ago. Above the radio there is a picture which depicts a harbour with a fishing shed and boats; the oil paint of the painting is very shiny. Above the couch there is a big picture with Schubert sitting on a piano, raising his hands to play, surrounded by men and women dressed in bourgeois clothes; their posture displays that they are listening devotedly. Ivy is growing out of a jug on the wall, vining around frame. On a small bookshelf, which contains about ten books, among them the Bible, citizen and nobles, Miss Sorgenfrei, clergy, considerations, Ein Haus im Grünen and similar books, there is a stuffed throttle. The throttle was succumbed by the son of Ms. W. The son of Ms. W is pictured on some of the photographs, which are put symmetrically above the commode. Ms. W also has another son, who is depicted in some of the pictures.

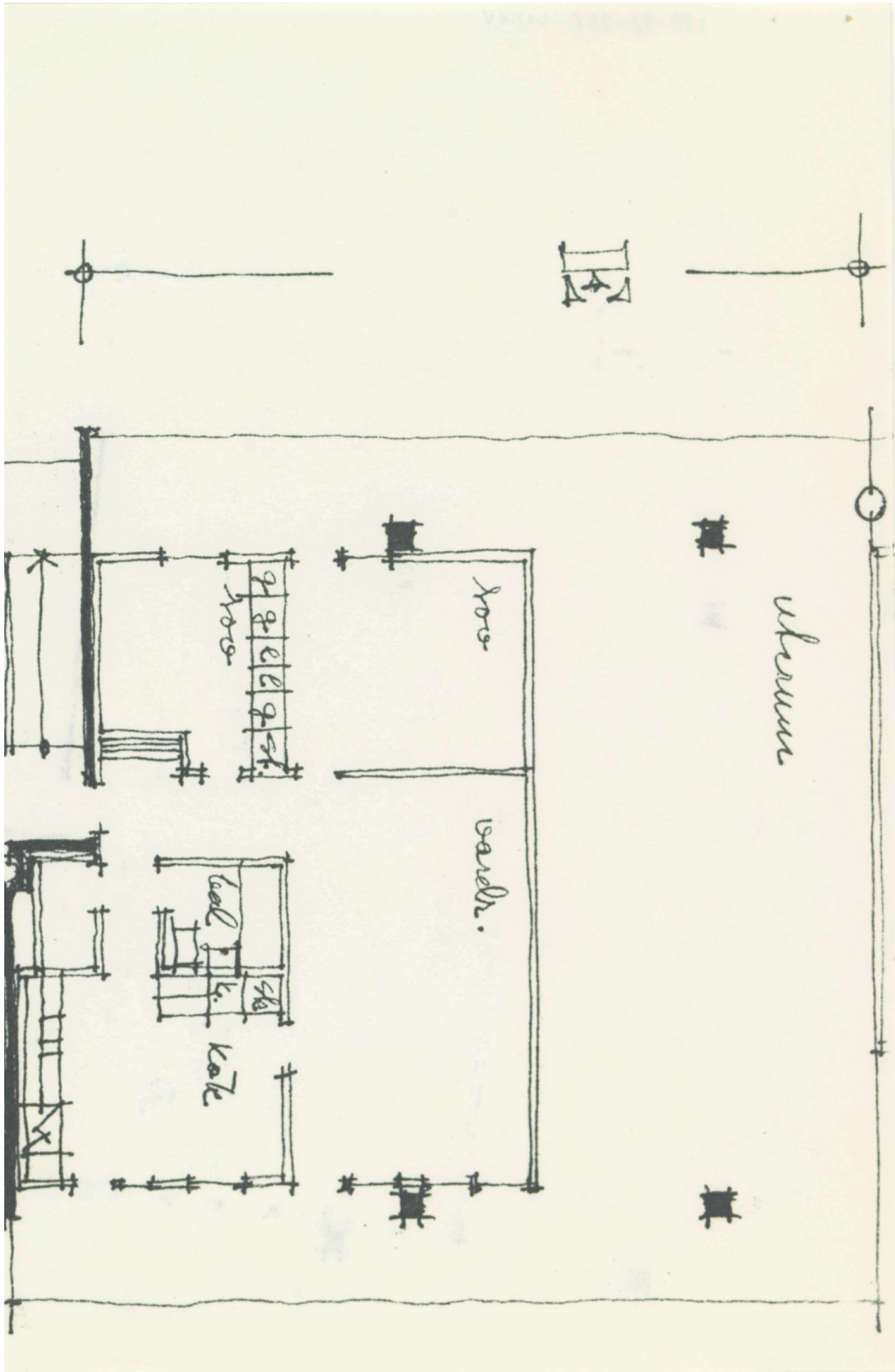
The woman of the one son of Ms. W fell in love with the other son of Ms. W, separated from the first son and married the second son of Ms. W. The picture of the wife of the two sons of Ms. W is now hidden behind another photograph that has been put on top of the other one. Ms. W cannot stand the sight of the adulteress. Ms. W constantly talks about her sons, her parents, her husband, who left her twenty years ago when she got sick, while alternating wind instruments and accordion music are played on the radio.

October 17th.

Just realized the value of this film today. Reluctance and doubts are gone. Struck by this work task. Had moments of focusing and excitement, moments when I could appreciate proximity to live, but this was all covered under the sense of hypocrisy. Then this working woman stood in front of us with her smallest child in her arms, scraggy, with worked off hands, emaciated arms and a haggard face and answering our questions in a really objective way. Her whole existence was so displayed in that moment that we felt like we had to hold our breath. Considering this authenticity and severity, it becomes clear that the other scenes also capture intensive moments like this, when the real and raw existence became visible behind all the hypocrisy. Strange, being blundered into the substantial, that was always there, but one could simply not see it; and suddenly one gets an idea of the whole thing; I survey what to do, see the connections and understand how all the connected parts will be separated, of course. I feel the engagement with and the warmth and compassion for all these people that have been total strangers to me. This breakthrough was prepared yesterday when I met the three children of the teacher's family.

Gunnar Asplund, Wolter Gahn, Sven Markelius, Gregor Paulsson, Eskil Sundahl, Uno Åhrén:
”Vardagsrummet”, utdrag från ”Acceptera”, 1931.

Samling, arbete, vila var hemmets tre uppgifter. I äldre tider och för övrigt än i dag, var det ofta köket som blev hemmets samlingsplats under det att bostadens största rum, ”finrummet”, för det mesta fick stå outnyttjat, som ett representationsrum för att markera familjens välstånd. Detta gällde de enklare hemmen.

I borgerliga kretsar hade man en salong. Den inrymde en del bekväma, oftast sidenklädda sittmöbler, väl dolda under överdrag av bomullstyg, dessutom hade man tusen små onyttiga ting, som kvinnorna ödde mycken tid på att hålla dammfria. Detta rum stod tomt och oeldat utom ett par gånger om året då familjens umgänge fick taga det i besittning. Något trivsamt rum där familjen kunde samlas i vardagslag saknades ofta.

Mot detta förhållande har vår okonventionella generation starkt reagerat. Det rum där familjen i vardagslag samlas har blivit hemmets förnämsta rum. Vardagsrummet är numer det stora centrala rum, kring vilket de övriga utrymmen grupperar sig. Familjens alla medlemmar och gärna några gäster dessutom skall här kunna samlas till måltiderna på lediga stunder. Det blir vanligen numer det enda rum, där man kan ha råd att behålla något av rymligheten i forna tiders bostäder.

Vardagsrummet skall äga en behaglig trevnad, vara bekvämt, rymligt och ljust. Det skall icke i första hand vara ett paraderum att visa. Vi har börjat bli naturligare och bryr oss ej om att låta påskina ett välstånd, som ej finns, eller en social rangordning, som i alla fall är stadd på avskrivning. Men däremot önskar vi ett rum, som är angenämt att vistas i, och där vi kan trivas. Vi vill ej ha möbler för möblernas egen skull. Men de som finns skall på ett angenämt och ödmjukt sätt fylla sin uppgift.

Vad bör då finnas i ett vardagsrum?

Där bör finnas en matplats i god kommunikation med köket, såvida man ej föredrar att ordna den i sistnämnda rum. Ett något så när rymligt sällskapshörn med bekväma sittplatser blir en väsentligt bidragande orsak till trevnaden i hemmet.

Men vardagsrummet måste även bereda plats för en del arbete.

För husmoderns sömnad och annat, måste en välbelyst plats ordnas. En symaskin bör helst rymmas där. Läsläsning, brevskrivning och annat fordrar en skrivplats. Kan man så placera in en förvaringsmöbel, ett skåp eller en byrå, gärna dessutom ett musikinstrument och en bokhylla, så är nog utrymmet fullt, och rummets viktigaste funktioner tillgodosedda.

Alltför ofta blir tyvärr vardagsrummet det enda rummet. Men även i andra fall när det gäller barnrika familjer med små inkomster, blir det nödvändigt att utnyttja det som sovrum för en, kanske två personer. För att tillvarata utrymmet måste då sovplatserna under dagen tjäna som sittplatser eller genom mekaniska anordningar, skåpsängar, ”murphy beds” eller på annat sätt, tagas bort under dagen. Utrymmet blir i dessa, de svåraste fallen, trångt även i vardagsrummet och varje möbel måste fylla fler än en uppgift. En sovplats blir, som nämnts, på dagen även sittplats, en skrivplats måste kombineras med en förvaringsmöbel och kanske även med en bokhylla o.s.v.

Det gäller därför att vid bostadens planläggning taga största hänsyn till rummets möblerbarhet. Att forma ut ett rum utan tanke härpå är tyvärr alltför vanligt. Väggarna får ej blott bestå av dörrar och golvet blott av kommunikationsleder. Man måste tänka sig möbleringen när bostadsplanen ritas. Ett väl planlagt litet rum kan många gånger bättre tjäna sitt ändamål än ett illa anordnat större utrymme.

Gunnar Asplund, Wolter Gahn, Sven Markelius, Gregor Paulsson, Eskil Sundahl, Uno Åhrén:
"The living room", excerpt from "Acceptera" ("Accept It"), 1931.

To gather, work and rest were the home's three tasks.

In earlier times and today, the kitchen was often used as the meeting place since it was the biggest room, the parlour often stayed unused, functioning as a representational room to display the wealth and prosperity of the family. This was the case with the simpler homes.

In bourgeois circles there was also a salon. It contained some comfortable seating, usually silk-dressed and well hidden under cotton fabric. In addition, there were thousands of useless things that women spent a lot of time keeping free from dust. This room was kept vacant and unheated except for a few times every year when the family and their guests would make use of it. Meanwhile a pleasant room where the family could gather in everyday life was generally missing.

Our unconventional generation has reacted strongly against this way of living. The room where the family gathers daily has become the most important room in the home. The living room is the big central room around which the other spaces are arranged. All members of the family, and even a few guests, should be able to gather there to share meals and enjoy free time. It is now often the only room where you can afford to keep some of the spaciousness found in historic homes.

The living room should be pleasant, comfortable, spacious and bright.

It should not primarily be to parade one's social status. We have become more natural and no longer care to promote a wealth that does not exist nor a social order that is deprived. Rather, we wish for a room that is pleasant to be in, a room we can enjoy. We do not want furniture for the sake of the furniture itself. The items that furnish our living rooms should fulfil their purpose in a pleasant and humble way.

What should then be in a living room?

There should be a dining area in close proximity with the kitchen, unless you prefer to arrange it in the latter room. A somewhat spacious part of the room with comfortable seating will be a significant contribution to the comfort in the home.

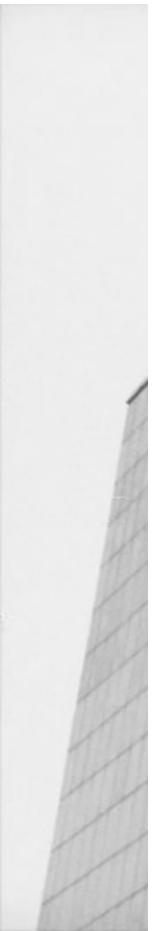
But the living room must also make space for some work.

For the housewife's sewing and other crafts, a well-lit place must be arranged. A sewing machine should preferably be accommodated there. Homework, letter writing and other activities require a place to write. If you can include storage, a cupboard or a drawer, preferably also a musical instrument and a bookcase, then the space is filled and the most important features of the room are met.

Unfortunately, too often the living room becomes the only room.

But even in cases when it comes to bigger families with small incomes, it becomes necessary to use it as a bedroom for one, maybe two people. Then in order to make use of the space, the sleeping places must serve as seating or through mechanical devices, pull down beds, "murphy beds" or in other ways, be removed during the day. In these most difficult cases, the space becomes crowded even in the living room and each piece of furniture must serve more than one task. A sleeping place, as mentioned, also becomes a seat in the day, a writing area must be combined with storage and perhaps even with a bookcase and so on.

Therefore when planning the home, it is of great importance to take into consideration the different possibilities to furnish the rooms. To shape a room without giving this a thought is unfortunately all too common. The walls must not only consist of doors and the floors not only of spaces delineating areas. One has to imagine the furnishings when the house plan is drawn. A well-planned small room often serves its purpose better than a poorly arranged bigger space.

Världsnymhet i bostadsväg lockar många

SA HAR LANGT har man kommit med det intressanta Kallebäckshuset. Enfamiljshus byggs på betongdäck i tre våningar. I markvåningen blir det garage — ett till varje hus — tvättstuga, hobbyrum, förråd m m.

● **SAMTIDIGT** med traditionella flerfamiljshus byggs på Kallebäcksområdet en hustyp som torde sakna motsvarighet i hela världen.

● **ENFAMILJSHUS** uppförda på betongdäck i tre våningar, den nya form av villabyggnad som arkitekt Erik Friberger

lanserat, mottogs med stort intresse bland göteborgarna.

● **SKANSKA** cementgjuteriet, som prövar idén, fick över 150 sökande till de 18 hus som ryms i komplexet i Kallebäck.

● **ETT AV HUSEN** skall vara färdigt för visning vid Pres-

sens rundtur, de övriga blir inflyttningsklara i sommar.

● **MAN HAR** anledning tro att provhuset kommer att få efterföljare.

● **EN AV** fördelarna med denna bostadstyp är dess marksnålhet, som kan göra det möj-

ligt att bygga enfamiljshus i relativt centrala lägen. Priserna på de hus som byggs på våningstomter i Kallebäck är ännu ej helt klara. De kommer dock inte att bli dyrare än lika stora enfamiljshus på

Fortsättning på sista sidan ④

skulle jag vilja säga att det inte var pengarna som betydde mest, utan framför allt det där att man månatligen fick en liten påminnelse om att det gamla företaget inte helt glömt en och att man kanske haft något litet att betyda, när krafterna stod en bi.

● VAR TOG DONATIONEN VÄGEN?

— Det är en annan donation, som jag undrar över. Den var på 10.000 kr och gjordes av framlidne verkställande Amandus Olsson. Det sades att den skulle komma arbetarna till godo. Vart kan den ha tagit vägen? Uppgick den måhända i den andra fonden, den fond som nu plötsligt ebbat ut?

Direktör K Unell i Drufvefors väveri AB var inte anträffbar på tisdagen. Därför får Ernst Johansson vänta med att få besked om den donationens öde. Enligt vad Ny Tid under hand erfarit lades inte de pengarna till den ursprungliga "understödsfonden" utan de förvaltas särskilt. Om den olsonska donationens framtida disponering hoppas vi så småningom få besked.

● ATT DE SKA BEHÖVA BLI SA BESVIKNA

En person som mer än de flesta har möjlighet att sätta sig in i hur ett plötsligt indraget understöd kan verka på gamla pensionerade textilarbetare i Lerum är landstingsledamoten Ruth Andersson. Hon var nämligen på sin tid personalkonsulent vid företaget.

— Jag tycker det är mycket, mycket ledsamt att gamla människor skall behöva bli så besvikna, säger Ruth Andersson. Jag vet hur glada de var över att få de giroanvisningarna varje månad. Inte för beloppet så mycket som för detta att de fick ett påtagligt bevis för att företagsledningen inte glömt dem.

De berättade med stolthet om sina många anställningsår och de

stack inte under stol med att de kände sig hedrade genom det där lilla "pensionsbeloppet".

— Sådana där hederspensioner borde det finnas möjligheter att garantera. Det är grymt att behandla äldre så som skett sedan Drufvefors upphörde med driften.

Världsnymhet ... ④

Foris, fr. sid. 1

marktomter i liknande läge, snarare billigare. Med standardbetonade hustyper och ett byggande i större skala bör kostnaderna kunna nedbringas väsentligt, framhåller arkitekt Friberger. Det skulle vara av stort intresse att få systemet tillämpat både med individuellt utformade hus, som här, och med en standardiserad bostadstyp. Det vore också önskvärt att få tillfälle pröva elementbyggeri i detta sammanhang. De hus som nu byggs utföres traditionellt hantverksmässigt.

SKRADDARSYDDA HUS

I detta första försök har husägarna fått sina bostäder "skraddarsydda", dvs alla rimliga individuella önskemål har tillgodosetts. Därför är heller inte ett hus likt ett annat. De storlekar som valts varierar mellan 3 och 6 rum och kök. Fördelningen är: två 3-rummare, sju 4-rummare, fyra 5-rummare och fem 6-rummare. Vid planeringen hade man inte räknat med att så många

gjorde mot Fischer i Kandidaturneringen. Gligoric vann efter 43 drag och vilt spel.

redan från början skulle välja de största hustyperna. Man hade förutsatt att flera skulle utnyttja möjligheterna att välja ett litet hus i början för att sedan låta detta växa. Sådana tillbyggnader är lätta att utföra när man har en betongplatta som "tomt" och särskild hänsyn tas till denna möjlighet vid planlösningen. Man kan börja med en "ungkarlslägenhet" på ett eller två rum och sluta med en sexrummare, om så skulle önskas. Nu blev som sagt inget hus mindre än 3 rum och kök. Där man valt hus av maxistorlek, ca 120 kvm, blir uterummen ganska små. Balkongerna är 180 meter djupa och för att få något större utomhusyta har man gjort indragningar av husen i vissa delar. De största uterummen har givetvis 3-rummarna — där kan man verkligen breda ut sig och få plats för en hel del växtlighet, i lådor eller urnor förstås.

Husen byggs i trä med liggande panel i fasaderna. Färgsättningen skall variera så att varje hus framträder individuellt. En barriär av grå eternit håller ihop det hela. På de flesta av husen i översta våningen kommer taken att dras ut över uterummet.

Ljudisoleringen mellan de olika husen blir mycket god. Där husen står som tätast blir det i alla fall ett luftmellanrum på 5 cm mellan dem. Varje hus är alltså en fristående enhet.

Komplexet ligger i anslutning till en naturpark, som knappast kommer att bebyggas. De boende får i en del fall björkar och andra träd så nära att de kan nå dem från uterummet. Huset ligger så högt att man även från första våningen ser ut över staden åt väster.

Det skall bli spännande att se anläggningen helt färdig med trädgårdar och allt. Något sådant har inte förut skådats i detta land och knappast någon annan stans heller.

F.

ÖVER större delen av Sverige råder nordostliga vindar och mulet väder.

Väst- och Vänerområden: Måttlig nordostlig vind. Mulet men mest uppehållsväder. Något under noll under morgontimmarna, ett par plusgrader under eftermiddagen.

Allmänna utsikter för torsdagen: Götaland: Övervägande ostliga vindar. I de östra delarna möjligen något snö, i de västra mest uppehållsväder. Ingen större temperaturförändring.

Temperaturen var kl 19 i Sthlm -2, Göteborg 2, Malmö 3, Växjö 0, Visby -1, Norrköping -1, Karlstad 1, Falun -1, Gävle -2, Särna -2, Östersund -4, Skurdalshöjden -7, Härnösand -3, Skellefte -7, Stensele -10, Jokkmokk -11, Haparanda -9, i Kruna -15, Riksgården -13, och Luleå -8 grader.

Skagerack, Kattegatt, Vänern och Öresund: Frisk till styv bris mellan ost och nordost. Måttlig sikt.

Tryckeri AB Framåt, Göteborg 1960

Johan Johansson: Regeln och undantaget

Om svenskt bostadsbyggande under funktionalismen och däckhuset vid Smörgatan i Göteborg

1960 färdigställs ett ovanligt bostadshus vid Smörgatan 23-27 i Göteborg. Egentligen är det inte är något hus i vedertagen mening, utan tre våningsplan med betongdäck som placerats över varandra och delats in i 18 tomter, 6 på varje våningsplan, som i sin tur bebyggts med villor. De enskilda bostäderna hjälper inte till att värma eller bära varandra: det är inte samma ekonomi i byggnaden som i ett konventionellt flerbostadshus. Men i gengäld möjliggörs en fullständig individualisering av varje bostad.

Arkitekt för byggnaden var Erik Friberger, och däckhuset vid Smörgatan är en sammanfattning av hans gärning som arkitekt, samtidigt som det utgör en slags logisk slutpunkt för den svenska funktionalismens bostadsbyggande, och för funktionalismen överhuvudtaget. Erik Friberger betraktade arkitektur som en fråga om moral, nytta och ekonomi. Han tog de funktionalistiska idealen på mycket stort allvar, och tycks stundtals ha personifierat dem. Han var bekant med Sven Markelius och god vän med Uno Åhrén, men var aldrig en del av den tongivande kärnan i den svenska arkitektkåren, och det program som han redan under 1930-talet skapade för sitt arbete skilde sig på flera avgörande punkter från huvudströmningen inom svensk funktionalism.

I likhet med flera andra funktionalistiska arkitekter hade han uttalade vänstersympatier, han ingick i kretsen kring Ebbe Linde och tidningen Clarté, och betraktades av de flesta i sin omgivning som kommunist. Han tolererade ingen form av förställning eller förkonstling, vare sig i byggnader eller hos människor, och eftersträvade själv en total uppriktighet i umgänget med andra. "Han var en fruktansvärt ärlig människa, han drev det nästan för långt", minns Rune Falk, som i ett par omgångar samarbetade med Friberger under 1950- och 60-talet. Fribergers vilja till rationalisering och reduktion präglade även hans eget vardagsliv. Han menade att allt för mycket tid ägnades åt hushållsarbete, matlagning och disk, och åt gärna sin mat kall, exempelvis ostekt blodpudding. Under den period då Uno Åhrén var anställd som stadsplanechef i Göteborg brukade familjerna tävla med varandra om vilka som hade minst disk efter middagen; uppläggningsfat var bannlysta, och alla rätter fick ätas på samma tallrik. Friberger retade sig också på att kläder var onödigt komplicerade och därmed dyra, och lät därför vid ett tillfälle sy upp en kavaj utan slag. Den blev mycket dyr.

Erik Friberger föddes 1889 i Nykroppa i Värmland. Han utbildade sig till arkitekt vid KTH och Konsthögskolan i Stockholm, och fick efter examen 1914 anställning hos Carl Westman, där han främst kom att arbeta med inredningar, först till Stockholms rådhus och därefter till Röhsska muséet i Göteborg. Efter Röhsska muséets färdigställande stannade Friberger kvar i Göteborg. Han fick en ny anställning hos Ernst Torulf, arbetade därefter en kortare period på Byggnadsstyrelsen, och utnämndes 1921 till stadsarkitekt i Göteborg. 1927 tillträdde han som länsarkitekt i Göteborgs, Bohus och Hallands län, en tjänst som han innehade till sin pensionering 1954. Parallellt med uppdragen som stadsarkitekt och länsarkitekt arbetade Friberger hela tiden med egna uppdrag som projekterande husarkitekt, och under en period drev han dessutom ett eget stadsplanekontor.

För Erik Friberger stod funktionen hela tiden i centrum. Samtidigt skilde sig hans arkitektursyn på ett avgörande sätt från den dominerande strömningen inom den svenska funktionalismen. Friberger avvek aldrig från funktionalismens idéer, men han utvecklade dem i en mycket bestämd riktning och han drev i vissa avseenden funktionalismen längre än någon annan svensk arkitekt.

Den funktionalistiska arbetsmetodiken baserades på minutiösa funktionsanalyser, vars resultat lades till grund för utformningen av såväl bostäder som industrianläggningar och hela

stadsdelar. Genom att i detalj studera de olika grundläggande funktionerna i exempelvis en bostad, som matlagning, vila, hygien och umgänge, menade funktionalisterna att de olika funktionerna först kunde ges optimala lösningar var för sig, och därefter ställas samman i en optimerad relation till varandra så att de tillsammans bildade en optimal lägenhet. Svagheten i denna arbetsmetod är inte att den utgår från funktionen, utan den gör det på ett så bokstavligt sätt. Att oförmedlat översätta en exakt kartläggning av en funktion till en lika exakt byggd form innebär med nödvändighet att den byggda formen blir mycket specifik, och därmed blir den ofta till ett hinder för andra användningar än de som ursprungligen har avsetts. Ju mer exakt funktionsanalysen är, desto mer specifik och utstuderad kan den byggda formen göras, och desto svårare blir det därmed att anpassa den till nya behov eller önskemål.

Många byggnader och stadsdelar som formats med utgångspunkt i sådana funktionsanalyser har med tiden kommit att få stora problem med att hantera de förändrade förutsättningar som alla miljöer oundvikligen konfronteras med. När konflikten mellan användningen och formen till slut blir ohållbar återstår bara rivning, eller att göra om det aktuella objektet till museum, ett långt ifrån ovanligt öde för byggnader från den funktionalistiska epoken.

Erik Friberger tog till sig den funktionalistiska arbetsmetodiken, men han utvecklade den bortom de bokstavliga översättningar av mänskliga basbehov till byggd form som utmärker mycket av funktionalismens byggande. För Friberger var föränderligheten också en funktion som måste tas med i analysen, minst lika viktig som de andra funktioner som lättare låter sig mätas och definieras, och från 1930-talet och framåt arbetade han för att så långt som möjligt skapa utrymme för flexibilitet, förändringar och framtidens ännu okända behov i sina byggnader.

På Stockholmsutställningen 1930 deltog Friberger med två egenhändigt inredda smålägenheter. De präglades av samma slags rationalistiska funktionsanalys som de andra bostäderna på utställningen, men de utmärkte sig genom sin färgsättning, och genom bruket av vikkväggar och flyttbara skärmar.

1931 inledde Friberger ett arbete med att utveckla förtillverkade huselement för serielltillverkning, någonting som på ett avgörande sätt skulle komma att prägla resten av hans yrkesverksamhet. Grundtanken var att genom industrialisering förenkla byggandet så att det kunde ske billigare och snabbare, och lättare kunna anpassas till olika behov. Elementen skulle också kunna demonteras och sättas samman i nya kombinationer.

Till att börja med arbetade han med rumsstora element, men dessa visade sig för stora för att enkelt kunna transporteras på lastbil och medförde samtidigt stora låsningar i planlösningarna. Friberger övergick istället till ett system med en meter breda vägg-, bjälklags- och takelement, och vintern 1933-34 uppfördes hans första fullskaleexperiment: tre elementhus i parken vid Råda säteri utanför Göteborg, två helt i trä och ett med stålstomme. Friberger provbodde själv i husen under vintern, och undersökte de olika isoleringsmaterialens egenskaper genom att kontinuerligt mäta inomhus- och utomhustemperatur.

Våren 1936 skrev Friberger kontrakt med AB Fribärande Träkonstruktioner i Töreboda om produktion av den s.k. A-serien, en huselementserie avsedd för fritidshus, vars fördelar sammanfattades på följande sätt: *"Systemets rörlighet gör Er fri från de vid vanliga byggen obehagliga följderna av misstag i fråga om val av byggnadsplats, husets placering, storlek och planläggning. Huset kan ju enkelt flyttas, förstöras, minskas och ändras till sin planläggning - om Ni så skulle önska."*

1937 ritade Friberger en villa för Elsa Lange vid Barrskogsgränd i Örgryte. Huset byggdes av element som levererats från fabriken i Töreboda, men det skilde sig från A-serien genom att det var vinterbonat och uppfördes i två våningar. Huset byggdes helt rätvinkligt, i full konsekvens med elementsystemet och utan någon takuppbyggnad. För att klara vattenavrinningen lutades istället hela huset 1%. Annars, skriver Friberger i en beskrivning i Byggmästaren 1939, *"hade konstruktionssystemet brutits och blivit onödigt komplicerat"*.

Fasaden kläddes med profilspontad furupanel som ströks med cuprinol och båtlack, men inuti huset lämnades elementskarvarna öppna, dels för att inte skada elementen, dels för att göra det möjligt att enkelt plocka isär och sätta ihop dem på ett annat sätt om detta skulle behövas i framtiden.

A-serien blev aldrig någon kommersiell framgång. Totalt levererades 35 hus, varav drygt hälften var Pressbyråkiosker och väntkurar för Göteborgs Spårvägar. 1946, kort efter det att Friberger varit på en studieresa i USA för att studera småhusbyggande med standardiserade huselement, fick emellertid AB Fribärande Träkonstruktioner en förfrågan från Los Angeles på 6000 elementhus. Företaget hade inga möjligheter att klara av en så stor order, och tvingades tacka nej. 1948 upphörde samarbetet mellan Friberger och AB Fribärande Träkonstruktioner.

Friberger vidareutvecklade istället sina idéer i ett "provhusområde" vid Skillnadsgatan i Göteborg. I samarbete med Bostadsstyrelsen och Göteborgs stad uppfördes tolv villor mellan 1948 och 1952, varav tre byggdes helt av fabriksstillverkade element. Många nya byggnadstekniska lösningar prövades i området, bl.a. för grundläggningen, uppvärmningssystemet och ytbehandlingen av träet. Alla villor var olika varandra, i storlekar från 3 till 8 rum och kök, och för att hålla alla möjligheter till individuella anpassningar öppna in i det sista lyckades Friberger utverka dispens från byggnadsnämnden, så att husen kunde uppföras utan att någon stadsplan var fastställd; området torde vara det enda i Sverige där stadsplanen har fastställts efter bygglovgivningen. Alla hus utom ett utfördes som enplanslösningar, för att minimera insynsproblemen och för att underlätta hushållsarbetet, och på alla tomter lämnades plats för framtida utbyggnader.

Friberger flyttade själv in i ett av de helt elementbyggda husen med sin familj. Här prövade han olika tekniska lösningar, bl.a. ett egentillverkat kylskåp, som kylde genom att kall luft från krypgrunden sögs upp av en fläkt och cirkulerade genom kanaler inuti skåpet.

1954 fyllde Erik Friberger 65 år, och gick i pension från tjänsten som länsarkitekt. Ungefär samtidigt påbörjade han det arbete med att utveckla individuellt föränderliga bostäder inom ramarna för ett flerbostadshus som drygt fem år senare skulle resultera i däckhuset vid Smörgatan.

Friberger hade alltid betraktat flerbostadshuset och dess begränsningar som en tvångströja, som möjligen kunde rättfärdigas som ett nödvändigt ont i vissa sammanhang. Men genom att dela upp huset i en konstruktion för de delar som krävde gemensamma lösningar, som bärande stomme och installationer, och i ett antal separata konstruktioner för de enskilda lägenheterna, skulle de flesta av villaboendets fördelar kunna överföras till ett slags flerfamiljshus.

Friberger ritade sig fram till en lösning med en fribärande betongstomme, inom vilken vilka slags bostäder som helst skulle kunna realiseras. Genom att reproducera tomtytan i luften skulle människor kunna få så gott som obegränsade ytor att bygga på, med samma tekniska frihetsgrad som i en villa. Ytterväggar, installationer, fönsterplaceringar, o.s.v., allt detta blev i ett slag oberoende av hur grannen valde att inreda och utforma sitt hem.

Redan 1955 hade Friberger grunddragen i den tekniska lösningen klara. I en av de programtexter om däckhusprojektet som finns bevarade i Arkitekturmuséets arkiv skriver han:

"Bostaden på "våningstomt" skulle kunna behålla de viktigaste av det vanliga egnahemmets fördelar framför det vanliga flerfamiljehusets, nämligen:

*Bättre individuell anpassning efter familjens behov och ändrade behov både beträffande inredning och ifråga om att öka och minska bostaden,
bättre, större och trivsammare friluftsrum med växtlighet,
lämpligare belägna utelekplatser för småbarn i plan med bostaden,
bättre isolering från grannar både ute och inne,
bättre och därigenom också billigare vård av huset,
bättre kontroll över husets ekonomi.*

Bostaden på våningstomt skulle också kunna tillvarata det vanliga flerfamiljehusets fördelar

att få ett centralare läge i förhållande till arbetsplatser, merkantila och kulturella centra än det vanliga egnahemmet i de större städerna och därigenom minska resekostnader och tidsspillan.

Större möjlighet till central service kan också erhållas, t.ex. värme- och sanitetsanläggning. Bostaden på "våningstomt" skulle dessutom kunna få följande fördelar framför det vanliga egnahemmet på "marktomt":

billigare och enklare att öka, minska och flytta en bostad obunden av marken, mindre trädgårdsarbete, friare utsikt från friluftsutrymmet och ändå ofta bättre avskildhet från insyn än man i allmänhet har på marktomt, mindre beroende av kuperad markyta än valiga egnahem på marktomt."

Som socialist ville Friberger att samhället skulle ta ansvar för bostadsbyggandet, men när han presenterade sin idé om däckhus för de allmännyttiga bostadsföretagen i Göteborg var de inte intresserade. Det var först när han tog kontakt med dåvarande byggnadschefen på Skånska Cementgjuteriet som projektet kunde börja konkretiseras.

Skånska Cement kostnadsberäknade projektet, och bestämde till slut att uppföra ett första däckhus med tre bostadsplan på en tomt i Kallebäck, som förvärvats från Lantbrukarnas Mejericentral. Skånska Cement annonserade i dagspressen under rubriken "ett nytt sätt att bo", och omkring 300 personer anmälde sitt intresse för någon av de arton tomterna. Enligt uppgift från de som flyttade in 1960 hade det dock inte varit någon direkt rusning till tomterna när försäljningen väl kom igång, då projektet uppfattades som både egendomligt och fränstötande av många göteborgare.

"Det var inte det draget i början, det här var alldeles för extremt", berättar en av de som fortfarande bor kvar. "Och folk tyckte att detta var gräsligt fult, de tyckte att uppgångarna var fula. Människor som kom på besök sa rakt ut att de inte förstod hur vi kunde bo här."

Byggnadsarbetena påbörjades 1959, och sommaren 1960 stod däckhuset vid Smörgatan färdigt. Det bestod av 3 våningsplan i betong, 77,5 meter långa och 13,5 meter breda, på 4 meters avstånd över varandra. Våningsplanen bars upp av en platsgjuten betongstomme med 10 meter långa fribärande balkar som spände mellan två pelarrader.

Ett fåtal regler styrde bebyggandet av de enskilda "tomterna":

- 1) Inga lägenheter fick nå ut utanför raderna med bärande pelare, då de yttersta delarna av våningsplanen inte var dimensionerade för att klara laster från byggnader. Härigenom begränsades det maximala husdjupet till 10 meter, samtidigt som ett obrutet, kontinuerligt uterum med minst 1,7 meters bredd utanför alla lägenheter garanterades.
- 2) De gemensamma vatten- och avloppsschakten placerades intill trapphusen, och en maximal lutning på 1:50 för avloppsledningarna gav ett maximalt avstånd från trapphusen till kök, badrum och toalett.
- 3) För att säkerställa ett visst mått av produktionsteknisk rationalitet begränsades antalet fönstertyper i lägenheterna. Alla hus byggdes upp av en träregelstomme som utvändigt kläddes med liggande panel, ett byggsystem som lätt kan anpassas till olika individuella önskemål och som relativt enkelt kan byggas om eller till.

Dessutom begränsade måttet mellan betongdäcken den fria rumshöjden i lägenheterna till ungefär 2,5 meter, och det statliga lånetaket för småhus begränsade bostadsytan i varje lägenhet till maximalt 125 m². I övrigt var allting möjligt inom den enskilda våningstomtens begränsningar.

Inför bygget fick lägenhetsköparna beskriva sina önskemål för Friberger, och fick sedan hjälp med att utforma planlösningarna. Fribergers inflytande över planlösningarna varierade, från lägenheter som i allt väsentligt överensstämmer med de skisser han tog fram som diskussionsunderlag, till lösningar där hans roll snarast tycks ha varit att rita upp lägenhetsköparnas egna förslag. I ett fall utgick en familj från att alla rum utom hygien-

rum och klädkammare skulle kunna nås på minst två olika sätt, och ritade själva upp huvuddragen i planlösningen. Friberger tycks stundtals ha haft svårt att acceptera den totala frihet som han hade valt att ge lägenhetsköparna; enligt uppgift från en familj som bor kvar i huset försökte han förgäves övertala både dem och flera andra lägenhetsköpare att välja linoleumgolv istället för en "borgerlig" ekparkett.

Fönstren i lägenheterna gjordes i de flesta fall fasta, någonting som förenklar både tillverkning och montering. Vädring kan istället ske genom de balkongdörrar som finns i de flesta rum, och den utvändiga fönsterputsningen kan skötas från uteplatserna. Badrummen är med något undantag belägna i lägenheternas mittzon och har i flera fall försetts med takfönster eller vädringsluckor.

De gemensamma ytorna är reducerade till ett minimum, och klimatskyddade bara där detta är nödvändigt. I entréplanet finns arton bilplatser i kallgarage, cykel- och barnvagnsförråd, värmecentral, lägenhetsförråd och en mötes- och fritidslokal för bostadsrättsföreningen.

Trapphusen har genomgående passager i entréplanet, och de är helt öppna upp till den översta våningen: klimatgränsen går vid ytterdörren till varje lägenhet, precis som i en vanlig villa på marken. Av brandskäl är trapphusväggarna helt i betong och utan fönster. Högst upp finns ett tak över trappan, och värmeslingor är ingjutna i stegen för att motverka isbildning.

Sedan färdigställandet 1960 har de flesta lägenheter i däckhuset byggts om i flera omgångar. De tomter där lägenhetsköparna inte valt att bygga ut maximalt från början har successivt fyllts på med tillbyggnader, så att samtliga tomter idag är så gott som fullbyggda. I något fall har bygglov beviljats för tekniskt tvivelaktiga lösningar. Den fullständiga åtskillnaden mellan gemensam stomme och enskilda lägenheter innebär emellertid att risken för att eventuella tekniska problem i en lägenhet skall föras vidare till grannarna är minimal.

Invändigt har de flesta lägenheter genomgått omfattande ombyggnader, men hittills har ingen lägenhet rivits och ersatts av ett helt nybyggt hus, även om detta vore fullt möjligt. Samtidigt har åtminstone en av lägenheterna, på tomt nr. 17, bevarat ungefär samma utformning och inredning som den hade 1960.

Sedan inflyttningen har även några gemensamt samordnade förändringar skett. Det ursprungligen asbesthaltiga skivmaterialet i balkongfronterna har bytts ut, och av samma skäl planeras i skrivande stund ett byte av takmaterial. Vatten- och avloppsstammar har bytts, och fönsterrutorna har bytts till treglas, dock med bibehållande av de ursprungliga snickerierna. Huset är numera anslutet till fjärrvärmenätet, och värmecentralen nedlagd. Otillräckliga lutningar och därav följande problem med stående vatten på balkongplattorna har krävt pågjutningar och tätning av sockelanslutningar. Dessutom har Skånska Cements ovilja att från början göra dilatationsfogar i betongplattorna lett till uppkomsten av ett antal "spons-tana" rörelsefogar, någonting som dock inte tycks ha äventyrat stommens hållfasthet eller på annat sätt påverkat huset negativt då de har uppkommit på "rätt" ställen.

Kallebäckshuset är ett i många avseenden unikt projekt, och som sådant har det också börjat bli föremål för ett byggnadsantikvariskt intresse på ett sätt som knappast hade kunnat förutses då huset var nybyggt. Men vid Smörgatan blir frågan om det antikvariska förhållningssättet svårare än vanligt. Däckhuset ställer bevarandefrågan på sin spets: vad är det som ska bevaras? Ursprungsidén om kontinuerlig föränderlighet och utbytbarhet, den utformning som huset råkar ha just nu, 2004, eller ett mödosamt återskapat "originalutförande"?

När Kallebäckshuset stod färdigt var Friberger och Skånska Cement beredda att bygga fler hus utifrån samma princip. Friberger utarbetade nya förslag till stomhus i olika höjder, bl.a. i form av höga stjärnhus, och i något skede ett märkligt "punkthus" med oval planform. Friberger ritade ett förslag med däckhus i stjärnhusform för en markbit i närheten av det befintliga däckhuset i Kallebäck, och tillsammans med Skånska Cement uppvaktade han mejericentralen om möjligheterna att få köpa marken, men fick inget besked. Till slut såldes marken istället till kommunen, som lät uppföra den vårdanläggning ligger där idag.

Dåvarande stadsbyggnadschefen Folke Björk rådde i det läget Friberger att leta efter "svårbebyggd mark" för sina däckhus. Eftersom våningstomterna bestod av betongplattor kunde däckhusen lika gärna placeras i branta sluttningar som på plan mark. Friberger undersökte ett tiotal olika tomter med varierande topografi, men det visade sig svårt att få kommunen att ställa mark till förfogande. Besluten i byggnadsnämnden sköts upp, och Friberger fick ofta motstridiga besked. Han kunde få löfte om en tomt från stadsbyggnadskontoret för att kort därefter bli nekad. Samtidigt innebar komplicerade markägförhållanden och ett par snabba uppköp av privatbyggmästare att flera av de tomter han studerat blev inaktuella. När Kallebäckshuset hade presenterats i Svenska Dagbladet 1963 fick Friberger brev från flera lägenhetsspekulanter som undrade när nästa däckhus skulle byggas. Friberger svarade att han höll på att leta fram lämpliga tomter, och att han därför inte kunde ange någon exakt tidpunkt för nästa bygge.

Men under arbetet med att söka efter nya tomter blev Friberger allvarligt sjuk. När till slut en privatbyggmästare i mitten av 60-talet visade intresse för att bygga ett däckhus i den branta västersluttningen vid S:t Pauligatan (där Pauli backar ligger idag), och markfrågan såg ut att kunna lösas, var Erik Friberger redan så sjuk att han inte längre orkade driva projektet. Han dog 1968.

Många faktorer tycks ha bidragit till att däckhuset vid Smörgatan, trots viss medial uppmärksamhet, aldrig fick några efterföljare. Några av dessa har redan berörts. Andra bidragande orsaker kan ha varit rent personliga motsättningar, även om det inte finns någon dokumentation som styrker detta. Men Friberger hade varit en stark och omutbar länsarkitekt, och det är både möjligt och sannolikt att han skaffade sig fiender utan han själv förstod det. Han tycks sällan ha gjort någonting för att undvika eller mildra konflikter. När han något år innan sin pensionering fick kännedom om att den dåvarande Volvochefen hade låtit bygga en semesterby på ön Trälen utan byggnadslov ringde Friberger omedelbart upp honom och skällde ut honom i telefon.

En ytterligare orsak kan möjligen vara det subtila men samtidigt uppenbara och för fackmännen djupt oroande budskap som projektet förmedlar. Varken arkitekter, byggnadsentreprenörer eller bostadsföretag har i grunden något intresse av att medverka till att deras professionella auktoritet och maktposition undermineras. Däckhuset avskaffar arkitekten som expert och planlösare för att istället överlåta all makt över bostadens form, organisation och estetik till lägenhetssköparna, och därigenom utmanar det inte bara arkitektkåren, utan hela byggnadsindustrin. Det är ett byggt åskådningsexempel på hur en total individuell frihet i varje enskild bostad kan förenas med i princip vilken form eller vilken exploateringsnivå som helst, det är en arkitektur som inte längre är någon "arkitektur".

Trettio år efter Stockholmsutställningen har funktionalismen till slut gått hela varvet runt. Huset vid Smörgatan beskriver på samma gång den svenska funktionalismens fullbordan och dess utplåning, det ögonblick när funktionalismen biter sig själv i svansen för att försöka sluka sig själv.

Däckhuset vid Smörgatan är början till slutet för funktionalismen, även om det tidsmässigt ligger före den manifestation av funktionalistisk bostadsplanering och stadsbyggnadsideologi som miljonprogrammet innebär. Men efter huset vid Smörgatan finns det ingen väg tillbaka. Inte så att huset får en emblematiske roll på samma sätt som Stockholmsutställningen trettio år tidigare, men i det tysta har det givit fast form åt några av de tendenser som kommer att prägla 1960-talet, och som i sin förlängning leder vidare till funktionalismens slutgiltiga upplösning under de efterföljande decennierna.

Stigande välbefinnande och medelinkomster, ökande förvärvsfrekvens bland kvinnor, lanseringen av p-pillret, nya samlevnadsformer som kollektiv och storfamiljer, en begynnande omvärdering av den slitna äldre bebyggelsen i innerstäderna, allt detta bidrar under 60-talet

till ett radikalt ifrågasättande både av en samhällsgemenskap baserad på produktion, av den i detalj funktionsstuderade bostaden och av den kärnfamilj som i de flesta fall har bildat utgångspunkt för bostadens planering.

Samtidigt som den arkitektritade och hårt standardiserade bostaden blir föremål för en eskalerande kritik kulminerar 1960-talet i en kvantitativt aldrig tidigare skådad produktion av just sådana bostäder, bostäder för ”vanligt folk”, som ställs samman i de kanske mest definitiva arkitektoniska kompositioner som någonsin byggts i Sverige.

När frågorna om en utveckling av bostadslägenheten till slut väcks inom arkitektkåren sker detta som en del i motreaktionen mot funktionalismen över huvud taget, snarare än som en utveckling de funktionalistiska idéerna. Under 1970- och 80-talet framstår funktionalismens bostadsbyggande i allt högre grad som komprometterat, och vid decennieskiftet 79/80 har den vetenskapligt utforskade bostaden för den genomsnittliga svenska familjen förlorat sin status av allmänt accepterad sanning.

Efter skattereformerna i mitten av 1980-talet inleds en fullständig omläggning av den svenska bostadspolitik. Svensk Byggnorm avskaffas och ersätts med de mindre detaljerade nybyggnadsreglerna, det statliga stödet till bostadsbyggande trappas successivt ner, och den offentliga granskningen av nybyggnadsförslag ersätts till stor del av byggherrens egenkontroll. Dessa förändringar kan sammanfattas som en förskjutning av ansvaret för nybyggnad och bostadsproduktion, bort från de offentliga myndigheterna, till enskilda byggherrar och individer.

Det bostadsbyggande som genomförs under 1990-talet får en helt annan finansiell grund än de föregående decenniernas bostadsproduktion, och tar sikte på nya målgrupper. En lätt karikerad men ändå träffande beskrivning av det byggande som dominerar decenniet är rymliga bostadsrättslägenheter om 3 till 4 rum och kök för par i femtioårsåldern med utflugna barn, som har sålt sin villa och som istället vill ha ett lättskött boende och en god kapitalplacering. Ett genomgående drag är att de målgrupper som bostadsproduktionen nu inriktas på i större utsträckning än tidigare är beredda och kapabla att betala den verkliga produktionskostnaden för nya bostäder.

De lägenheter som dominerar nyproduktionen får i mycket karaktären av villaområden på höjden. Dels genom att köparnas preferenser ofta är präglade av decenniernas villaboende, dels genom att deras önskemål och preferenser blir intressanta på ett helt annat sätt när det är köparna själva som betalar större delen av byggkostnaden. Individuell anpassning, rymliga uteplatser, bättre ljudisolering, kontroll över husets ekonomi, fri utsikt och insynsskydd – en stor del av det program som Erik Friberger ställde upp för sitt däckhusprojekt förverkligas under 1990-talet på bred front i vattennära lägen, om än i en urvattnad version och utan de möjligheter till total individualisering av varje bostad som finns i Kallebäckshuset. Men i gengäld får 90-talets bostadshus ett anständigt och socialt acceptabelt yttre: ingen kommer att tycka att detta är gräsligt fult, ingen kommer att fråga de nyinflyttade hur de kan bo i någonting sådant här.

1999, på 1900-talets sista svenska bostadsmässa i Helsingborg, återkommer funktionalismens bostadslameller en sista gång innan sekelskiftet, men ihåliga, tömda på innehåll och ideologi. Lägenheternas disposition bestäms inte längre av arkitekternas funktionsanalyser, utan av hyresgästernas personliga val.

I Helsingborg är funktionalismen ett ytskikt bland många andra, en stil som likt en glasyr kan appliceras på vilket innehåll som helst. Ett skal av värmeisolering och knappt centimeter tjock vit puts skyler nödtorftigt bostäder som inte längre är en angelägenhet för vare sig samhället eller arkitektkåren.

Efterskrift 2004: nästan ingenting

Ett ständigt växande antal byggnader från den funktionalistiska epoken restaureras och återställs mödosamt till originalskick. Framför allt villor, men även större byggnader, som Bauhausskolan i Dessau eller Zonnestraalsanatoriet i Hilversum, som inte längre används för sina ursprungliga ändamål, får en ny roll som museum över sig själva och den situation i vilken de tillkommit. Därigenom befrias de både från kravet på praktisk användbarhet och från tidens gång, och kan istället avnjutas som rena konst- och kulturföremål, som "ren" arkitektur.

Inga av de hus som Erik Friberger ritade har blivit muséer, och det framstår som osannolikt att något av dem skulle komma att bli det. De flesta av hans byggnader har ett skissartat drag, de inbjuder snarare till ombyggnader, förändringar, eller t.o.m. rivning än till musealisering. Det gäller i hög grad för villorna i däckhuset vid Smörgatan, där föränderligheten så att säga är den bärande idén och arkitekturen är reducerad till en slags lantmäterinivå. "Almost nothing", nästan ingenting, är ett begrepp som brukar tillskrivas Ludwig Mies van der Rohe, och som på ett träffande sätt beskriver det avskalade uttrycket i flera av hans verk. Men begreppet är lika träffande som karaktäristik av däckhuset vid Smörgatan, även om det då medför en förskjutning av betoningen, från estetik till struktur och makt.

Går det att föreställa sig en arkitektur som lägger fast genom att frigöra, och en annan arkitektur som befriar genom att lägga fast? Om det är möjligt att göra en sådan distinktion, så är det första exemplet Mies och det andra Friberger.

Mies befriade arkitekturen från de klassiska förebildernas tvång genom att lösa upp det slutna rummet och ersätta det med ett system av fristående plan och skivor, samkomponerade till en helhet där ingenting kan läggas till eller dras ifrån. Friberger definierade ett minimum av samordning mellan enskilda lägenheter, och gjorde dem därmed oberoende av varandra, av sin egen fackmannaexpertis, och av varje form av arkitektoniskt vetande överhuvudtaget.

Däckhuset vid Smörgatan visar på funktionalismens yttersta konsekvens, en arkitektur som accepterar den föreliggande verkligheten och dess föränderlighet fullt ut, och som därmed även bär på fröet till sin egen utplåning. Dess värde ligger uteslutande i användbarheten, och i möjligheterna att kontinuerligt kunna anpassas till förändrade behov: några fasadvaliteter blir den inte bättre av så länge den fungerar.

Källor i urval:

Arkitekturmuséets arkiv

Stadsbyggnadskontorets arkiv, Göteborg

Lotta Krus: *Funktionalisten Erik Friberger*, examensarbete vid CTH-Arkitektur, 1989 (1993)

Arkitektur/Byggmästaren, bl.a. nr. 7/8 1971, nr. 3 1959, nr. 2 1953 och nr. 3 1939

Svenska Dagbladet 24/9 1963

Göteborgsposten, 1930 – 60-talet

Allt i hemmet, nr. 2 1961

Per G Råberg: *Funktionalistiskt genombrott*, Sveriges Arkitekturmuseum, 1970

Samtal med arkitekt Rune Falk, Göteborg

Samtal med boende i däckhuset vid Smörgatan, Göteborg

Särskilt tack till Bertil och Margot Mårtensson

Bilder/pictures:

Från filmen "Bag den ens facader" ("Behind the same facades"), Peter Weiss, Danmark 1961/Filmstills from "Bag den ens facader" ("Behind the same facades"), Peter Weiss, Danmark 1961: p. 1, 6, 9, 14, 15.

Från Arkitektur- och designcentrums samlingar/from the collection at the National Center for Architecture and Design:

p. 4-5: ARKM.1986-26-062

p. 10-11: ARKM.1986-26-061

p. 16: ARKM.1986-26-047

p. 17: ARKM.1986-26-064A, ARKM.1986-26-064B

p. 26: ARKM.1986-26-048

Texten "Regeln och undantaget. Om svenskt bostadsbyggande under funktionalismen och däckhuset vid Smörgatan i Göteborg" är en bearbetad version av den text som ursprungligen skrevs till återinvigningsutställningen "Revision" på Arkitektur- och designcentrum i Stockholm 2004. Johan Johansson har därefter inte följt utvecklingen i Däckhuset.

Publikationen är en del av utställningen "Behind the same facades" på Skånes konstförening, 12 maj - 4 juni 2017.

Utställningen genomförs med stöd från Region Skåne, Malmö Stad, Kulturrådet och Goethe-Institut Schweden.

Publikationen är tryckt med stöd från Konstnärsnämnden.

